

2. Гүнеш А. Балага тарбия берүүдөгү адашуулар. Avrasya Press – 2013. 173 б.
3. Гринина-Земскова А.М. Обучение сочинениям. 5-8 классы. – Изд. 3-е стереотип.
4. Волгоград: Учитель. -117 с.
5. Муратов А.Ж. Кыргыз адабиятын окутуу: теориясы жана практикасы. –Б.:
6. “Тураp”, 2013.-554б.
7. Мурзаев Н.Т. Дил баян жаздыруунун теориясы жана практикасы. –Б.2021. 484 б.

УДК: 614.23:81(575.2)(04)

Мусулманкул кызы Айгерим

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясы

Мусулманкул кызы Айгерим

Национальная академия наук Кыргызской Республики

Musulmankul kyzy Aigerim

National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic

**МАМЛЕКЕТТИК ТИЛДИН САЛАМАТТЫКТЫ САКTOO ЧӨЙРӨСҮНДӨ
КОЛДОНУЛУШУ
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА В СФЕРЕ
ЗДРАВООХРАНЕНИЯ
USE OF THE STATE LANGUAGE IN THE FIELD OF HEALTHCARE**

Аннотация: Бул макалада мамлекеттик тил саламаттыкты сактоо чөйрөсүндө колдонулушу каралат. Медицина тармагына мамлекеттик тил жаңы гана баш бакты. Оорулардын эл аралык квалификациясы орус тилинде деген шылтоо менен медициналык чөйрөдө иш кагаздарын орус тилинде жазуу өнөкөтү али күүсүндө.

Аннотация: В статье рассматривается функционирование государственного языка в сфере здравоохранения. Государственный язык только начал использоваться в медицине. Под предлогом того, что международная квалификация заболеваний составлена на русском языке, делопроизводство в сфере медицины до сих ведется на русском языке.

Annotation: The article deals with the functioning of the state language in the field of healthcare. The state language has just begun to be used in the area of medicine. Under the pretext that the international qualification of diseases is compiled in Russian, office work in the field of medicine is still conducted in Russian.

Негизги сөздөр: дарыгер, медайым, мээрман айым, “врач-онколог”, “врач-хирург”, “врачтык сыр”

Ключевые слова: врач, медсестра, “врач-онколог”, “врач-хирург”, “врачебная тайна”

Key words: doctor, nurse, onkologist, surgeon, medical secrecy.

Калкты камтуу жагынан билим берүүдөн кийинки эле эң чоң тармак экендигин жана курагына карабай ар бир жарандын саламаттыгын сактоого кам көрүүсүн эске алганда медициналык сабатты көтөрүүгө бардык эле мезгилде чоң маани берилип келген. Бекеринен элибизде “Биринчи байлык ден-соолук” деп айтылбаса керек. Калкты медициналык тейлөөдө мамлекеттик мекемелер менен катар эле жекече иштеген дарылоо жайларына, дарыканалардын көптүгүнө, андагы дары-дармектердин түрлөрүнө шаа жетпей

атаандаштыкка кеңири жол ачылып бараткан бүгүнкү жашоо турмушубузда карапайым калкыбыздын саламаттык жагынан сабатын көтөрүү олуттуу милдет экендиги талашсыз.

Эң бир татаал дарттардын дабасын таап, сары оорудан сакайтып жиберген салттуу билимге ээ болгон менен, көчмөн элибиз илимге негизделген медицинадан, анын терминдик түшүнүктөрүнөн алыс болуп келгени түшүнүктүү. Совет бийлиги менен кошо өз ичибизден атайын билими бар, сабаттуу адистердин эки-үч мууну калыптанса да, акысыз, милдеттүү тейлөөгө ыңгайлашып алып, санитардык, медициналык агартуу жагынан жалпы деңгээлибиз кыйла төмөн болуп келгенин моюнга алышыбыз керек. Эми туташ коммерциялашкан бүгүнкү заманда оорунун себебин, дарынын жөн жайын билүүгө жашоо-турмуш көз көрүнөө мажбурлай баштады.

Ал эми дарттын, аны айыктыра турган дары - дармектердин аттары адатта башка тилде, башка тамгалар менен жазылган. Аны колдонуу боюнча сунуштар, нускамалар негизинен латын, көп учурда орус тилинде. Медицина тармагына мамлекеттик тил жаңы гана баш бакты. Оорулардын эл аралык квалификациясы орус тилинде деген шылтоо менен медициналык чөйрөдө иш кагаздарын орус тилинде жазуу өнөкөтү али күүсүндө.

Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия өз мүмкүнчүлүгүн карап көрүп, ушул багыттагы өксүктү толуктоо максатында котормочу, медицина адистеринин талкуусунан кийин “Орусча-кыргызча медициналык сөздүктү”[1-15] түзүп, окурмандарга тартуулап отурат.

Биз атактуу академигибиз, кыргыз хирургиясынын атасы Иса Ахунбаевден тарта чыгып келген, өзгөчө соңку жылдары жарык көргөн бир катар котормо, түшүндүрмө сөздүктөр менен таанышып чыгып, Каракол медициналык окутуучулары К.Жакыпбеков, Э.Токтомамбетовдордун авторлугу менен чыгарган сөздүгүн негиз кылып алдык. Бул тармакта колдонулган айрым терминдерди мисал кылып алдык[2-14].

Кийинки кезде, врачты «дарыгер», медициналык сестраны “медайым”, “мээрман айым” деп айтып, ал эмес жазып жибердик. К.Юдахиндин “Кыргызча-орусча сөздүгүндө” врач — врач, сестра — сестра, медициналык сестра, Х.Карасаевдин “Орфографиялык сөздүгүндө” “врач”, “врач-онколог”, “врач-хирург”, “врачтык сыр”, “медициналык сестра” деп жазылып турат. «Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген врачы» деген наам бар. Ал эми К.Юдахиндин сөздүгүндө «дарыгер, дарыкер, даригер, дарикер» иран тилинен келген эскирген сөз, 1) торговец лекарствами и снадобьями; аптекарь, провизор; 2) «лекарь» деп берип жатса, «дарыгер», «башкы дарыгер» деп айттырып жатканыбыз мамлекеттик тилди өнүктүргөн болобу? «Дарыгер» сөзү ишкер - ишчи, кызматкер - кызматчы, жоокер - жоочу (воин) сыяктуу «даарычы» деген сөз. Ал эми врач, башкы врач, ветеринардык врач ж.б. мурункудай эле колдонула бериши керек. Бүгүн айрым бир терминологдордун жардамы менен медсестраны “медайым”, “мээрман айым” кылып, госпожа-даманын даражасына көтөрүлүп калды. Врачтардын отурган кабинеттеринин сыртына жазылган жазуулардагы каталарды көрүп, тил бузган термин жасоо оорусу бул жакты да каптаган экен дейсиң. Эгер орусчасын жазбай “Улуу мээрман айым” деп койсо аны көргөндөр: - Башкы врач аял ушул жерде отурат турбайбы, - деп ойлошу мүмкүн. Ошол эле учурда «башкалар эмне, мээрман эмеспи» деген бүдөмүк ойдо калышы ыктымал. Борборубуздагы чоң поликлиникалардын биринде “үй-бүлөлүк дабаагерлер тобунун жетекчиси» - “руководитель ГСВ” деген жазуу-такта илинип турат. Бул жерде врачтар дегендин ордуна дабаагерлер деп жазылган. Шыпаакерлер деп да айта коюп жүрөбүз. Чынында “үй-бүлөлүк врачтар тобу” деп жазылышы керек. Сестра, медсестра терминдери төл сөзүбүздөй болуп, канча бир муундун

канында, жанында, мээсинде болуп, биз менен дайыма жакшылык-жамандыкта бирге жашап келатат. Алар мындан ары да элибиздин оозунда мурункудай эле колдонулуп, өмүрүн уланта бериши керек.

Кыргызда «Эшигин көрүп, төрүнө өт» деген макал бар. Бул сөз медициналык мекемелерге да тийишпүү. Мында көрнөк–жарнактарды мамлекеттик тилде улуттук өзгөчөлүктө иретке келтирүүдөн баштоо зарыл экендигин байкаса болот. Медициналык мекемелерде мамлекеттик тил боюнча координациялык кеңештин иши билинбейт. Ырас, ушул күндө уюштурулганынан баштап Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия терминдер боюнча иш жүргүзүп келүүдө. Бирок кыргыз тилиндеги илимий терминологиянын тегерегинде айрым сөздөр туурасында көп талаштар болууда. Кээ бир кыргыз тилчилер Европа тилдеринен төркүндүү эл аралык терминдерди биздин кыргыз тилине орус тили аркылуу киргенин жеригенибиз, алардын ордуна арап, иран сөздөрүн өзбектер көп колдонгону үчүн гана артык көргөнүбүз туура эмес [3]. Эл аралык терминдер арапча, фарсча терминдер менен алмашса эле жазма тилибиз кыргыздашып калбайт, жөн гана бир бөтөн сөздүн ордун экинчи бөтөн сөз алмаштырат. Мунун өзү тилибиздин накта улуттук негизде төл сөздөр жасоо жагынан бай потенциалынын ачылышына тоскоол болот. Орус тилинен оошкон эл аралык терминдерди арапча, иранча сөздөр менен алмаштыруу багыты да терс бааланууга тийиш. Бирок биздин жазма тилибиз калыптануу процессинде жаңы сөздөрдү табуу далалаттарына каршы туруу да туура эмес. Ал орусчадан оошкон сөздөрдөн жана калькалардан, эне тилибизге арапча жана фарсча сөздөрдөн кутулууга, нукура улуттук кыртышкан өнүп чыккан неологизмдер менен баюуга өтө муктаж. Терминдерди орус тилинен кыргызчалатууга терминком тарабынан жөнгө салышып, тартипке келтирүү, багыттоо зарыл.

2000-2010-жылдары Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тилин өнүктүрүүнүн программасы КРнын № 268-указы менен КРнын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча Улуттук комиссиясы бекитип, бешинчи багыты – терминологияны өнүктүрүү. Терминологиялык сөздүктүрдү (тармактык сөздүк) басып чыгаруу болгон. Ушул программага ылайык КРнын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча Улуттук комиссияны редакциялык бюросунун токтому менен бекитилген такталган терминдер медицина тармагында иштелип чыкты. Илимий терминдердин бардыгын кыргызча которууну зарылчылыгы жок, анткени кыргыз тилинин байышынын жана өнүгүшүнүн булагы илимдеги терминдер менен кабыл алынган сөздөр болуп эсептелет.

Азыр илим–билимдин, техниканын заманы болгондуктан электрондук «Орусча – кыргызча сөздүк» [4-15] даярдалган. «Кыргызча – орусча сөздүк» өзүнчө диск болуп чыккан. Тил комиссиясынын Вебсайтын ачып, бул сайтка сөздүк киргизилген. Мамлекеттик тилди көтөрүү, медициналык терминдерди тартипке салуу, мамлекеттик тилде иш кагаздарын жүргүзүүгө ж.б. көмөк көрсөтүү максатында Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын атайын редакциялык бюросу тарабынан терминдер иштелип чыгууда. Бул сөздүк Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия тарабынан бекитилди.

«Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик тили жөнүндө» мыйзамын жана Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн «Мамлекеттик тилди өнүктүрүү үчүн уюштуруучулук, материалдык–техникалык шарттарды түзүү боюнча чаралар жөнүндө» №958 токтому Саламаттыкты сактоо Министрлигинде да талаптагыдай аткарылбай, медициналык мекемелерге келген буйруктар, көрсөтмөлөр, чечимдер орус тилинде келет. Мисалы,

өкмөттүн № 958 токтому боюнча «2005-жылдын 1-февралынан баштап мамлекеттик тил боюнча шпаттык адис жана котормочу алынсын» деп айтылат. Анда тил адиси мекемеге келген каттарга кыргызча жооп берип, буйрук, токтомдор, маалыматтарды кыргызча (андан соң орусча которулат) даярдалыш керек.

Тилекке каршы, өкмөттүн токтому чыкканына 6 жылдан ашып жатканына карабастан, мамлекеттик тил боюнча атайын кызматкерлерди алуу иштерин медициналык мекемелердин көпчүлүгү ар кандай шылтоолор менен создуштуруп келе жатышат.

Кээ бир медициналык мекемелерде компьютерлерге кыргыз тамгалары орнотулган эмес. Ошондуктан ө, ү, ң катышкан сөздөрдү олдоксон бурмалап жазып келишүүдө. Кыргыз тилин өнүктүрүү маселеси бир да медициналык жыйындарда каралган эмес. Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын чечими менен такталган терминдерди колдонуу зарыл. Терминдердин иштелип чыгуусу, бир тартипке салуу жагы атайын комиссия тарабынан каралып, мамлекеттик маанилүү маселе катары ишке ашат. Демек, медицина тармагында иштеген адистер мамлекеттик тилде медициналык иш кагаздары: Бейтап баянын, ден соолук баянын толтурууда, сөздүктөрдү андагы терминдерди милдеттүү түрдө колдонгону максатка ылайыктуу. Тилекке каршы, бүгүнкү күндө айрым медициналык мекемелеринде да терминдерге калпыс мамиле жасалган учурлар бар. Тилди өнүктүрөбүз деген максат менен мурунтан өз аталышы жана илимий түшүндүрмөсү менен кабыл алынып, эл арасына сиңип кеткен терминдерди кыргызчалатуу, мааниси толук дал келбесе да которуу аракеттери жүргүзүлүүдө. Алсак, Неврология бөлүмүн – Сезимтал оорулар бөлүмү деп которуп алышкан. Мындай которуу туура эмес, өз жашоосун уланта албайт, баш аламандыкка алып келет. Ошондуктан элге кеңири таралып, мурунтан колдонулуп келген «неврология бөлүмү» деп жазуу эле туура. Терминдердин маанисине адистин гана кийлигишүүсү талап калынат.

Акыйкат үчүн айтып коюу керек, ошого карабастан Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинде «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө» мыйзамды ишке ашыруу боюнча бир топ иштер жүргүзүлүп жатат. Алсак, республика боюнча МЕДМАМТИЛ штабы уюштурулуп, анын курамы түзүлгөн. Төмөнкү иш кагаздары мамлекеттик жана расмий тилде жазылып, республика боюнча медицина мекемелерине таркатылган:

1. Бейтап баяны – История болезни
2. Ден соолук баяны – Амбулаторная карта
3. Кыргызча – орусча медициналык терминдердин сөздүгү
4. Дарттанма – Диагностика

Медициналык тармак боюнча терминкомдун курамы М.Жээналиевдин «Дарттанма - Диагностика» китеби 2009-жылы жарык көрүп, медициналык кызматкерлерге сунушталган. Саламаттык сактоо тармагында иштеген ар кыл адистер кыргыз тилди кесиптик деңгээлде билүүсү – азыркы учурдун талабы. Ар бир кесип тармагында ошол кесиптегилер үчүн кадимки сөз катарында колдонулуп, бирок башка кесиптеги адамдар үчүн анчалык түшүнүгү жок сөздөр кезигет.

Кесипке байланыштуу терминдерди эки топко бөлүп кароого болот: Көбүнчө ошол кесиптеги адамдар гана билүүчү түшүнүктүү тар чөйрөдө колдонулчу сөздөр. Кийинкиси кесиптик терминдер ошол кесипте иштеген адамдардын тилинде гана айтылат. Кесип сөздөрү территориялык мүнөзгө ээ эмес, кесиптин түрүнө байланыштуу айтылат.

Медициналык терминдерди эки топко бөлүп кароого болот:

1.Орус тилинен жана ал аркылуу башка тилдерден алынып, кыргызча которулбаган терминдер.

2. Башка тилдерден которуу жолу менен пайда болгон, же накта эне тилдин корунан жасалган терминдер. Булар өз ара эки топко бөлүнөт:

а) которуу аркылуу алынган терминдер (Боль-оору, больница-оорукана, бейтапкана, больное место-ооруган жер)

б) эне тилдин корунан алынган терминдер (Болезнь-оору, кесел, илдет, дарт, сыркоо, тумоо, ноокастоо, ылаң (вет.)

Биздин ооруканаларда кыргыз элинин рухий баалуулуктардын даңазалаган ден соолук жөнүндөгү макал–лакаптарды, учкул сөздөрдү, улуттук арнаметтерибиз менен жайгаштыруу колдоого алынса жакшы болот. Төмөнкүдөй сунуштар:

1. Медициналык мекемелерде жетекчилик тарабынан мамлекеттик тил боюнча координациялык кеңеш түзүү, отурумдарды өткөрүү, (МАМТИЛ боюнча чыккан буйруктар, токтомдор менен тааныштыруу).

2. Медициналык мекемелерде мамлекеттик тилди өнүктүрүү үчүн тилге жооптуу кызматкер, котормочу штаттарга тилчи адистерди (совместитель) катар кызматка алуу.

3. Шаардык, областтык тил комиссиясы менен тыгыз иш алып баруу.

4. Медициналык мекемелерде көрнөк-жарнактарды жазуу үчүн координациялык кеңештин макулдугу менен бекитүү.

5. Иш кагаздарын жүргүзүү боюнча иш-чараларды жүргүзүү.

Орус тилиндеги медициналык терминдердин изилдениш тарыхы XVI-XVII кылымдарга туш келет. Совет убагына чейин медициналык терминдердин сөздүгү жарык көрүп келген болсо, совет мезгилинен кийин бул терминдердин илимий маңызына терең көңүл бөлүнө баштаган. Совет мезгилине чейин орус тилиндеги медициналык терминдердин изилдениш тарыхы Е.О. Мухинанын, М.Я.Мудрованын, П.А. Загорскийдин Н.И.Напалковдун эмгектери менен тыгыз байланыштуу. Эң алгачкы жолу 1712-жылы орус окумуштуусу Санк Петербургдук адмиралдык аскердик ооруканасынын дарыгери М.И. Шеин тарабынан орус тилиндеги, 1744-жылы орус профессору Н.М. Амбодик тарабынан орус, француз жана латын тилиндеги “Анатомо-физиологиялык сөздүк” аталыштагы медициналык терминдердин сөздүгү жарык көргөн. Анда адамдын дене мүчөлөрүнүн орус тилиндеги аталыштарынын 4000сөз камтылган. 1844-жылы ушул эле сөздүк 600сөзгө көбөйтүлүп, орус тилиндеги кээ бир оорунун аттарын камтыган сөздүк чыккан. Бул сөздүктөрдү иштеп чыгууда көбүнчөсү медицина илиминин өкүлдөрүнүн салымдары аябай чоң болгон. Ал эми орус тилиндеги дартка байланыштуу сөздөрдүн грамматикалык, синтаксистик, семантикалык маанисин ачып берүү өткөн кылымдын 50-60-жылдарына туура келет. Түрк тилиндеги дартка байланыштуу сөздөрдүн изилдениши өткөн кылымдын 40-50-жылдарына туура келет. Түрк тилдериндеги медициналык терминдерди иштеп чыгуу негизинен лексикографиялык ишти түзүү планын камтыган. Алгач дартка байланыштуу сөздүктөр кыргыз, түркмөн, өзбек, казак, азербайжан тилдеринде жарык көргөн. Андан кийин казак тилиндеги дартка байланыштуу сөздөр К.Жийебаев (1978), К.Г. Аяпбергенова (1987), өзбек тилинде Хусанов Абдусалом (1982), татар тилинде Р.Р. Шамсутдинова (2000) ж.б. илимий иштер жарык көргөн. 1936-жылы Кыргыз ССРнин Элдик Комиссариатынын алдындагы тил жана жазуу илимий изилдөө институтунун көрсөтмөсү менен “Анатомия жана физиология терминдеринин кыргызча жана орусча сөздүгү” кыргыз орто мектептерине ылайыкталып чыгууга пландалган. Бул сөздүк 1939-жылы Казань шаарында Д.Ж. Чолпонкуловдун авторлугу

алдында долбоор түрүндө жарык көргөн. 1951-жылы ушул эле сөздүк Фрунзеде “Адамдын анатомиялык жана физиологиялык терминдеринин сөздүгү” деген аталышпа СССР Илимдер академиясынын Кыргыз филиалынын терминологиялык комиссиясынын жетекчилиги алдында чыгарылган. Бул сөздүктүн автору болуп, Х.Я. Идирисов болуп эсептелген. Кыргыз тилинде медициналык терминдерди камтыган сөздүк 1964-жылы И.К.Ахунбаев тарабынан жарык көргөн. Жогоруда аталган сөздүктөрдөн айырмаланып бул сөздүктө И.К. Ахунбаев тарабынан бир нече жаңы сөздөр изилденип кыргыз тилиндеги котормолору берилген. И.К. Ахунбаев тарабынан түзүлгөн сөздүк орто мектептери үчүн гана чектелип калбастан, медицина адистерин жана студенттерин үчүн аябай чоң колдонмо катары каралган. Бул сөздүктү түзүүдө 1951-жылы Парижде “Анатомиянын эл аралык номенклатурасы” деген анатомдордун эл аралык конгрессинде кабыл алынган, медициналык жогорку окуу жайлары үчүн адамдын анатомиясы жана физиологиясы боюнча терминдеринин булактары болуп эсептелет. И.К.Ахунбаев биринчи жолу кыргыз тилиндеги медициналык терминдердин түзүүдө эл аралык медициналык терминдерди колдонгон. Бул сөздүктө анатомия физиологиялык терминдер камтылган. Сөздүк медициналык терминдердин орус жана кыргыз тилиндеги котормолорунан турат. Эске сала кетсек бул сөздүктөр долбоор ирээтинде жарык көрүп келген. 1964-жылы “Медицина боюнча терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү” М.А. Алиевдин жана Т.А. Тыналиеванын авторлугу алдында жарык көргөн. Бул эмгек узак убакыттын ичинде кеңири талкууга алынган. Бул “Сөздүктүн” бир нече каталары жөнүндө өз убагында көптөгөн сын-макалалардын ээси болгон. 1967-жылы И.К.Ахунбаев тарабынан “Адамдын кыргызча-орусча сөздүгү” [5-3] чыккан. Бул сөздүктө адамдын физиологиясына арналган сөздөрдүн кыргызча жана кыргыз тилиндеги котормолору берилген. Бул мезгилде кыргыз медицинасы өнүгүү жолуна түшүп, космостук физиология, гигиена, кардиология деңиз астындагы адамдын физиологиясы жана башка ушул сыяктуу жаңы тармактар пайда болгондугуна байланыштуу 1973-жылы М.С.Мамбетовдун “Клиникалык медицина терминдеринин кыргызча-орусча сөздүгү”[6-8] деген аталышпагы сөздүк жарык көргөн. Бул сөздүктү түзүүдө 33томдук “Медициналык Чоң Энциклопедия” жана 3томдук “Медицина терминдеринин энциклопедиялык сөздүгү” энциклопедиялары колдонулуп, латын, грек, орус тилиндеги медициналык сөздөрдүн кыргызча маанилери берилген. Ошондой эле бул сөздүк өзүнө терминологиялык сөздүктөрдөгү принциптерди (сөзмө-сөз которуу, түздөн-түз котормосуз ж.б.) камтыган. Тогуз миңге жакын термин камтылган. 1983-жылы Алиев М.А. медициналык терминдердин жыйнагын чыгарат. 1992-жылы Камарли З.П.Жуманов И.Ж.Мурзаев А.Ж. “Онкологиялык ооруканаларда орусча-кыргызча сүйлөшмө сөздүгү” андан кийин 1994-жылы Сайдахметова Ч.Т.Медведев А.Н. Офтальмология тармагы боюнча түшүндүрмө сөздүгү, 1996-редакциялык топтун анатомиялык терминдердин орус кыргыз латын тилиндеги сөздүгү жарык көргөн. Ошондой эле жогоруда жарык көргөн сөздүктөрдүн топтому жаңыртылып 2005-2007-жылы Жээналиевдин жана Жапановдун эмгектеринде берилген. Ар бир термин дүйнөлүк илимдин өнүгүшү менен тыгыз байланыштуу. Совет мезгили кирип келгенден тартып кыргыз медицинасы жаңыча илимий жол менен өнүгүп жана бул тармакта жаңылыктар байма-бай илимий иштер жазылган. Медицина менен бирге эле медициналык терминдер да коомго жаңылыктарды киргизе баштаган. Медицина илимин медициналык терминдерсиз элестетүү кыйын. Бүгүнкү күндөгү колдонулуп жаткан терминдердеринин көпчүлүгү чет тилдеринен кабыл алынган. Башкача айтканда латын, грек, англис, орус тилдеринен ж.б. Бул тилдердеги медициналык терминдердин терең жайылуусу медицина илиминин бүгүнкү күндө жогорку

деңгээлде өнүгүп жатышы менен тыгыз байланыштуу. Ал эми нукура кыргыз тилиндеги дартка байланыштуу сөздөрдү биз көбүнчө фольклордук булактардан жолуктура алабыз. Ошондой эле кыргыз тилиндеги медициналык терминдер байыркы түрк адабияты жана тили менен тыгыз байланыштуу. Мисалга алсак, Махмуд Кашгаринин “Диван лугат ат-түрк” жыйнагынан бир нече терминдерди кезиктирүүгө болот. Ал терминдердин көпчүлүгү кыргыз тилинде дагы колдонулуп жүргөндүгүн белгилесек болот. Ал терминдердин кээ бирлери өзүнүн оригиналдуулугун жоготкон же болбосо, фонетикалык, грамматикалык жана лексикалык өзгөрүүлөргө дуушар болгон. Мындан сырткары жалпы түрк элдерине тиешелүү болгон “Коркут-Ата”, “Огуз-Намэ”, “Алпамыш”, Жусуп Баласагындын эмгектери сыяктуу чыгармаларда кездешет. Бул чыгармаларда кездешкен дартка байланыштуу сөздөрдү этимологиялык жактан бирдикте кароого туура келет. Анткени айтылышы бир аз өзгөчөлүктөргө ээ болгону менен кээ бир сөздөрдүн келип чыгышы жагынан бирдей маанини берээри анык. Кыргыз тилиндеги медициналык терминдердин түшүнүгүн чагылдырган дагы бир чоң эмгек бул “Ден соолук” энциклопедиясы. Бул энциклопедия кыргыз тилиндеги дартка байланыштуу сөздөргө кыскача баяндама берилген. Бул энциклопедияда 90-жылдарда колдонулган жаңы кыргызча жана интернационалдык медициналык терминдер берилген. Бул энциклопедия жалпы СССР терминологиялык комиссиясынын көзөмөлү астында чыгарылган. Ошол мезгилде жаңы кирген интернационалдык медициналык терминдерге кыскача кыргыз тилинде мүнөздөмө берилген. Бул энциклопедия башка сөздүктөрдөн айырмаланып, ар бир терминдин маанисине макала жазылган. Ар бир терминдин кыргыз тилиндеги маанисин жана ошондой эле ооруга кыскача мүнөздөмө (мүнөздүү белгилери, алдын алуу жана аларга каршы күрөшүү ыкмалары ж.б.) берилген. Кыргыз тилиндеги ооруга байланыштуу сөздөрдүн илимий жактан дээрлик толук түрүндө изилденип бүтө элек. Бир катар медицинага байланыштуу сөздөрдүн котормосу бир нече сөздүктөрдө берилген. Ал эми ооруга байланыштуу сөздөрдүн грамматикалык, лексикалык жана семантикалык жактан дээрлик изилдене элек. 2006-жылы Ахмед Гүнгөр тарабынан “Кыргыз жана түрк тилдериндеги ооруга байланыштуу сөздөр” аттуу илимий иш жакталган. Негизинен бул илимий иште ооруга байланыштуу сөздөрдүн табулук касиетин ачып берген. Кыргыз жана түрк тилдериндеги ооруга байланыштуу сөздөрдүн бир нече жаңы терминдердин тизмеси камтылган. Бул илимий иш бул эки тилдеги ооруга байланыштуу сөздөр менен гана чектелип калган эмес. Жалпы түрк тилдериндеги жана орус тилдериндеги ооруга байланыштуу сөздөрдүн маанисин салыштырууну камтыган.

Иш жүзүндө кыргыз тили ушул күнгө чейин мамлекет ичиндеги өзүнүн “мамлекеттик” деңгээлдеги кызматын аткара албай келе жатат. Ошондуктан, мамлекеттик тилди колдонууга жана өнүктүрүүгө сөзсүз колдоо керек.

Мамлекеттик тил – ал мамлекеттин көз карандысыздыгын билдирип, улуттун түбөлүк белгиси. Тил жоголсо-улут жоголот. Баш Мыйзамга “кыргыз тили-мамлекеттик тил” деп жазганыбыз менен биз кыргыз тилинде бири-бирибиз менен сүйлөшпөсөк, жазбасак, биз “эркин эл” боло алабызбы?

Медициналык мекемелерди алсак, мында жарнактарды улуттук өзгөчөлүктөрдү келтирүүдөн башпоо зарыл болуп турат. Медициналык мекемелерде мамлекеттик тил боюнча кеңештин курамы иштебей келет. Ушул күндө КРнын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия терминдер боюнча иш жүргүзүп келүүдө. Бирок кыргыз тилиндеги илимий терминологиянын тегерегинде айрым сөздөр туурасында талаш маселелер бар. Терминдер чалды-куйду которулуп, чар жайттыкка алып келген учурлар

кездешет. Кыргыз лексикасында орус тили аркылуу кыргызчага өткөн сөздөр өгөйлөнүп, алардын ордуна арапча, фарсча сөздөр арбын колдонула баштады. Терминдерди кыргызчалатууга терминком тарабынан жөнгө салышып, тартипке келтирүү, багыттоо зарыл. Жаңы сөздөрдү жасоо, терминдерди пайдалануу көзөмөлгө алынбаса, анда улуттук жазма тилибизде баш аламандык боло берет.

Тил өнүгүү жолунда кыйынчылыктарды башынан өткөрөт. Азыр да кыргыз тили оор түйшүктү башынан кечирүүдө. Эгер биз бүгүнкү күнү кыргыз тилинин түбөлүктүүлүгү үчүн жоопкерчилигибизди сезбесек, аны өнүктүрүүгө күч-кубатыбызды, билимибизди кошпосок, эртең мамлекеттин тагдыры, коопсуздугу жөнүндө маселе күн тартибине коюлуп калышы мүмкүн.

Ушул 30 жыл ичинде таптакыр эч нерсе өзгөргөн жок деп айтууга мүмкүн эмес. Себеби бул жылдардын ичинде кыргыз тили бир топ эле өнүктү. Тилдин өнүгүшүндө бир канча жагдайлар бар: күнүмдүк карым-катнашта, адабиятта, мамлекеттик деңгээлде жана илим тармагында кеңири колдонгондо тил өнүгөт.

Колдонулган адабияттар:

1. Алиев М.А., Тыналиева Т.А., Мамбетов М.С. Медициналык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү. Фр.:1983.
 2. Алимбаев П.К., Нуралиева Ж.С., Арбаева З.С. Лекарственные растения Киргизии. Фр.: 1990.
 3. Ахунбаев И.К., Анатомиялык-физиологиялык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү. - Фрунзе, 1964.
 4. Ахунбаев И.К. Медициналык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү. Фр.: 1964
 5. Ахмед Гүнгөр, //Кыргыз жана орус тилдериндеги ооруга байланыштуу тергөө сөздөр. - Бишкек, 2006.
 6. Кыргыз Совет Энциклопедиясынын Башкы редакциясы. Медициналык энциклопедия. – Фр.:1991;
 7. Лукьянова Л.В., // Функционирование единиц высшего коммуникативного уровня в медицинских текстах. -М., 1989. 5. Ден соолук. //Энциклопедия// КР УИА- Фрунзе, 1991.
 8. Мамбетов М.С. Клиникалык медицина терминдеринин орусча-кыргызча сөздүгү. Фр: 1973.
 9. Медициналык-орусча кыргызча түшүндүрмө сөздүк
 10. Сайдакматова Ч.Т., Медведев А.Н., Офтальмология боюнча орусча-кыргызча сөздүгү. – Бишкек, 1994.
 11. Сарбагышова Н.М. Мээрман иши (практикалык манипуляция стандарты)
 12. Саламаттык жана сулуулук боюнча медициналык кеңештер
 13. Орузбаева Б.Ө., Хван Р.П., Шүкүров Д.Ш., Яншансин Ю.Я. Орусча-кыргызча сөздүк. Фр.:1988.
 14. Токтомамбетов Э., Жакыпбеков К.Ш. Медициналык терминдердин кыскача орусча-кыргызча сөздүгү. Кант, 1992.
 15. Юдахин К.К. Кыргызча-орусча сөздүк. М.: 1965. 1957.
- Интернеттен алынган шилетемелер: